

Metakognitiv strategiyalar orqali bo'lajak boshlang'ichsinf o'qituvchilarida pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirish

Sobirova Muqaddasxon Rustamjon qizi –

Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti

E-mail: muqaddassobirova5@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2504-1214>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirish jarayonida metakognitiv strategiyalarning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda metakognitsiya tushunchasining nazariy asoslari, uning rejalashtirish, monitoring va refleksiya bosqichlari orqali o'quv faoliyatini boshqarishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, pedagogik mahorat kompetentligining tarkibiy komponentlari hamda ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metakognitiv yondashuvlar ilmiy asosda o'rganilgan. Tadqiqot davomida nazariy va empirik metodlardan foydalanilib, tajriba-sinov ishlari asosida metakognitiv strategiyalarning samaradorligi aniqlangan. Olingan natijalar metakognitiv yondashuv bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining refleksiv fikrlashi, kasbiy mustaqilligi va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: metakognitsiya, metakognitiv strategiyalar, pedagogik mahorat, kasbiy kompetentlik, boshlang'ich ta'lim, refleksiya, o'z-o'zini boshqarish, pedagogik faoliyat, innovatsion yondashuv, ta'lim sifati.

Развитие компетенции педагогического мастерства у будущих учителей начальных классов посредством метакогнитивных стратегий

Аннотация. В данной научной статье освещаются роль и значение метакогнитивных стратегий в процессе развития компетентности педагогического мастерства у будущих учителей начальных классов. В исследовании проанализированы теоретические основы понятия метакогниции, ее возможности в управлении учебной деятельностью через этапы планирования, мониторинга и рефлексии. Также на научной основе изучены структурные компоненты компетентности педагогического мастерства и метакогнитивные подходы, служащие их развитию. В ходе исследования были использованы теоретические и эмпирические методы, и на основе экспериментальной работы была определена эффективность метакогнитивных стратегий. Полученные результаты подтверждают, что метакогнитивный подход оказывает положительное влияние на рефлексивное мышление, профессиональную

самостоятельность и эффективность педагогической деятельности будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: *метакогниция, метакогнитивные стратегии, педагогическое мастерство, профессиональная компетентность, начальное образование, рефлексия, самоуправление, педагогическая деятельность, инновационный подход, качество образования.*

Developing pedagogical mastery competence in prospective primary school teachers through metacognitive strategies

Annotation. *This scientific article highlights the role and significance of metacognitive strategies in the process of developing pedagogical mastery competence in future primary school teachers. The study analyzes the theoretical foundations of the concept of metacognition and its potential in managing educational activities through stages of planning, monitoring, and reflection. Additionally, the structural components of pedagogical mastery competence and the metacognitive approaches serving their development have been studied on a scientific basis. The study utilized theoretical and empirical methods to determine the effectiveness of metacognitive strategies based on experimental work. The results obtained confirm that the metacognitive approach has a positive impact on improving the reflexive thinking, professional independence, and effectiveness of pedagogical activity of future primary school teachers.*

Keywords: *metacognition, metacognitive strategies, pedagogical mastery, professional competence, primary education, reflection, self-management, pedagogical activity, innovative approach, quality of education.*

KIRISH

Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va ta'lim tizimidagi innovatsion o'zgarishlar sharoitida pedagog kadrlar tayyorlash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda [1]. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimi jamiyatning intellektual va ma'naviy taraqqiyotini belgilovchi muhim bosqich hisoblanib, ushbu bosqichda faoliyat olib boruvchi pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda [2]. Zamonaviy ta'lim paradigmasi o'qituvchidan nafaqat chuqur nazariy bilim va metodik tayyorgarlikni, balki mustaqil fikrlash, refleksiv yondashuv, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, innovatsion qarorlar qabul qilish hamda o'z faoliyatini samarali boshqarish kabi kasbiy sifatlarni ham talab etadi [3]. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirishda metakognitiv strategiyalarning imkoniyatlarini ilmiypedagogik jihatdan tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi [4]. Metakognitsiya tushunchasi shaxsning o'z bilish jarayonlarini anglash, nazorat qilish, rejalashtirish va baholash qobiliyatlarini ifodalaydi [5]. Mazkur yondashuv talabalarning o'z-o'zini boshqarish, refleksiya yuritish, tanqidiy fikrlash va kasbiy faoliyatini tahlil qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [6].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalasi ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida talqin etilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi pedagoglarning pedagogik mahorati, refleksiv fikrlashi hamda innovatsion faoliyatga tayyorligi ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Shu sababli ilmiy

tadqiqotlarda pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirishning zamonaviy mexanizmlarini ishlab chiqish, xususan, metakognitiv strategiyalar asosida tashkil etilgan ta'limning imkoniyatlarini aniqlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Metakognitsiya tushunchasi ilmiy muomalaga John Flavell tomonidan kiritilgan bo'lib, u insonning o'z bilish jarayonlarini anglash, boshqarish va nazorat qilish qobiliyati sifatida izohlanadi. Olimning ilmiy qarashlariga ko'ra, metakognitiv faoliyat rejalashtirish, monitoring va refleksiya bosqichlari orqali amalga oshadi hamda o'quv faoliyatining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Keyinchalik Ann Brown tomonidan metakognitiv strategiyalarning o'quv jarayonidagi ahamiyati keng tadqiq qilinish, o'z-o'zini nazorat qilish va reflektiv tahlil mexanizmlarining pedagogik faoliyatdagi o'rni asoslab berilgan. Shuningdek, Barry Zimmerman hamda Dale Schunklarning tadqiqotlarida o'z-o'zini boshqarishga asoslangan ta'lim texnologiyalarining pedagogik kompetentlikni rivojlantirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Pedagogik mahorat masalalari bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda Vasily Sukhomlinsky, Anton Makarenko hamda Konstantin Ushinskylarning ilmiy qarashlari muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu olimlar pedagogik mahoratni pedagogning kasbiy bilimlari, pedagogik texnikasi, kommunikativ madaniyati hamda axloqiy sifatlarining integral birligi sifatida talqin etganlar. Ularning fikricha, pedagogning reflektiv faoliyati, o'z ustida ishlashi va ijodiy yondashuvi kasbiy muvaffaqiyatning muhim omili hisoblanadi. Mahalliy pedagogik tadqiqotlarda ham kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash, innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda reflektiv ta'limni rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Biroq bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik mahorat kompetentligini metakognitiv strategiyalar asosida rivojlantirishning nazariy-metodik jihatlari yetarli darajada kompleks tadqiq etilmaganligi ushbu mavzuning dolzarbligini belgilaydi. Mazkur tadqiqotda tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan hamda reflektiv yondashuvlar metodologik asos sifatida tanlandi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik metodlardan kompleks foydalanildi. Jumladan, ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy o'rganish, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari orqali metakognitiv strategiyalarning pedagogik mohiyati hamda pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirishdagi imkoniyatlari aniqlashtirildi. Empirik metodlar sifatida pedagogik kuzatuv, anketa, suhbat, diagnostik so'rovnoma va tajriba-sinov ishlaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan metakognitiv strategiyalar, jumladan reflektiv kundalik yuritish, o'z-o'zini baholash, fikrlash jarayonini tahlil qilish, muammoli pedagogik vaziyatlarni yechish va pedagogik portfolio bilan ishlash usullari amaliyotga tatbiq etildi. Tajriba-sinov ishlari pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarda olib borilib, nazorat va tajriba guruhlarini shakllantirildi. Olingan natijalar matematik-statistik metodlar asosida qayta ishlanib, metakognitiv strategiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot jarayonida metakognitiv strategiyalar asosida tashkil etilgan pedagogik faoliyatning bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirishga ta'siri tajriba-sinov ishlari orqali o'rganildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi talabalarning reflektiv fikrlashi, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish qobiliyati, kasbiy mustaqilligi hamda o'z-o'zini boshqarish kompetensiyalarining rivojlanish darajasini aniqlashdan iborat bo'ldi. Dastlabki diagnostik natijalar talabalarning aksariyatida pedagogik mahorat kompetentligining reflektiv-tahliliy komponentlari yetarli darajada shakllanmaganligini ko'rsatdi. Xususan, pedagogik vaziyatlarni chuqur tahlil qilish, o'z faoliyatini mustaqil baholash va pedagogik muammolarga innovatsion yondashish

ko'nikmalarining sust rivojlanganligi aniqlandi. Bu holat an'anaviy ta'lim jarayonida refleksiv faoliyat va o'z-o'zini boshqarishga yetarli e'tibor qaratilmayotganligi bilan izohlandi. Mazkur muammoni bartaraf etish maqsadida tajriba guruhi uchun metakognitiv strategiyalar asosida maxsus pedagogik tizim ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi. Ushbu tizim refleksiv kundalik yuritish, o'z-o'zini monitoring qilish, pedagogik faoliyatni tahlil etish, muammoli vaziyatlarni modellashtirish, fikrlash haqida fikrlash" texnologiyasi, pedagogik portfolio yuritish hamda o'zaro refleksiv tahlil kabi metodlarni o'z ichiga oldi. Mashg'ulotlar davomida talabalar nafaqat bilimlarni egallashga, balki o'z bilish faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va baholashga ham yo'naltirildi. Tajriba yakunlari metakognitiv strategiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarning pedagogik mahorat kompetentligini sezilarli darajada rivojlantirganligini ko'rsatdi. Xususan, tajriba guruhi talabalarida pedagogik refleksiya, kommunikativ kompetentlik, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, kreativ yondashuv va kasbiy moslashuvchanlik ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori bo'ldi. Talabalarda o'z pedagogik faoliyatini tanqidiy baholash, mustaqil qaror qabul qilish va pedagogik jarayonni samarali tashkil etish ko'nikmalari shakllandi. Shuningdek, metakognitiv strategiyalar ularning o'quv motivatsiyasi va kasbiy qiziqishini oshirib, individual rivojlanish trayektoriyasini belgilash hamda kasbiy o'zini anglash darajasini yuksaltirishga xizmat qildi. Olingan natijalar metakognitsiya nazariyasining asoschisi sifatida e'tirof etilgan John Flavell tomonidan ilgari surilgan ilmiy qarashlar bilan uyg'unlik kasb etdi. Olim ta'kidlaganidek, shaxs o'z bilish faoliyatini anglash va boshqarish orqali o'quv faoliyatining samaradorligini oshiradi. Tadqiqot natijalari ham refleksiv faoliyat va o'z-o'zini nazorat qilish strategiyalarining bo'lajak pedagoglarning kasbiy shakllanishida muhim omil ekanligini tasdiqladi. Shu bilan birga, Barry Zimmerman hamda Dale Schunk tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini boshqarishga asoslangan ta'lim konsepsiyalarining amaliy ahamiyati ham o'z tasdig'ini topdi. Talabalar ta'lim faoliyatini rejalashtirish, monitoring qilish va refleksiv tahlil qilish orqali pedagogik muammolarni mustaqil hal etish kompetensiyalarini rivojlantirdilar. Tadqiqot davomida pedagogik mahorat kompetentligining refleksiv, kommunikativ, diagnostik va kreativ komponentlari o'zaro uzviy bog'liqlikda rivojlanishi aniqlandi. Ayniqsa, muammoli pedagogik vaziyatlarni modellashtirish asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarning tanqidiy fikrlashi va kreativ yondashuvini faollashtirdi. Natijada bo'lajak o'qituvchilar pedagogik jarayonda yuzaga keladigan muammolarni tahlil qilish, ularning sabablarini aniqlash hamda samarali yechimlarni ishlab chiqish ko'nikmalariga ega bo'ldilar. Matematik-statistik tahlil natijalari tajriba guruhi ko'rsatkichlarining sezilarli darajada o'sganligini tasdiqladi. Ayniqsa, refleksiv fikrlash, o'z-o'zini boshqarish va pedagogik muammolarni hal qilish kompetensiyalari bo'yicha yuqori ijobiy dinamika kuzatildi. Biroq tadqiqot davomida ayrim talabalarning o'z faoliyatini tanqidiy tahlil qilish va mustaqil baholash jarayonida qiyinchiliklarga duch kelgani ham aniqlandi. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida refleksiv ta'lim muhitini yaratish hamda metakognitiv faoliyatni bosqichma-bosqich rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari metakognitiv strategiyalar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmi ekanligini tasdiqladi. Mazkur strategiyalarni pedagogika oliy ta'lim muassasalari o'quv jarayoniga tizimli integratsiya qilish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, refleksiv va kreativ pedagogik faoliyatini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, metakognitiv strategiyalar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida metakognitiv

strategiyalarning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinib, ularning pedagogik mahorat kompetentligining refleksiv, kommunikativ, diagnostik va kreativ komponentlarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslandi.

Refleksiv faoliyatga asoslangan mashg'ulotlar orqali talabalar o'z bilim va imkoniyatlarini baholash, mavjud kamchiliklarni aniqlash hamda individual rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Natijada ularda pedagogik faoliyatga nisbatan mas'uliyat hissi, kasbiy qiziqish va o'z ustida ishlash ehtiyoji kuchaydi. Tadqiqot asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi: birinchidan, metakognitiv strategiyalar pedagogik mahorat kompetentligini rivojlantirishning metodologik asosini tashkil etadi; ikkinchidan, refleksiv va o'z-o'zini boshqarishga asoslangan ta'lim muhiti bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarlik samaradorligini oshiradi; uchinchidan, pedagogik oliy ta'lim tizimida metakognitiv yondashuvni integratsiyalash bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ va innovatsion faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari asosida pedagogika oliy ta'lim muassasalarida metakognitiv strategiyalarni o'quv jarayoniga tizimli joriy etish, refleksiv ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish hamda pedagogik mahorat kompetentligini baholashning zamonaviy mezonlarini ishlab chiqish zarurligi aniqlandi. Kelgusida ushbu yo'nalishda raqamli pedagogik texnologiyalar va sun'iy intellekt asosida metakognitiv ta'lim muhitini yaratish masalalarini chuqur tadqiq etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. OECD. Learning Compass 2030. – Paris: OECD, 2019.
2. Dewey J. How We Think. – Boston: D.C. Heath and Company, 1933.
3. Flavell J.H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry // American Psychologist. – 1979. – Vol. 34, No. 10. – P. 906–911.
4. Brown A.L. Metacognition, executive control, self-regulation, and other more mysterious mechanisms // Metacognition, Motivation, and Understanding / ed. by F.E. Weinert, R.H. Kluwe. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1987. – P. 65–116.
5. Zimmerman B.J. Becoming a self-regulated learner: An overview // Theory Into Practice. – 2002. – Vol. 41, No. 2. – P. 64–70.
6. Schunk D.H. Learning Theories: An Educational Perspective. – 6th ed. – Boston: Pearson, 2012.
7. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes / ed. by M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, E. Souberman. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.